

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅՈՑ ՍՐՈՑ ՅԱԿՈԲԱՆՏ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԸ ԴԱՐԵՐՈՒ ԸՆԹԱՑԻՆ

Բ. Մաս

Նոր Շրջան

Ս. Յակոբի Վերակառուցումը

1870ին Սասյի Պատրիարքի օրով փրանչիսկեաններուն կ'արգիլուի պատարագել Ս. Յակոբ եւ Ս. Փրկիչ հայոց եկեղեցիներուն մէջ: Անոնց Պատարագը արգիլուելուն պատճառը Պապին անխալականութեան խնդիրն էր «որ իրենցմէ ի սպառ կ'անջատէ այնպիսի շնորհք մը, անկարելի է մեզ այսուհետեւ անոնց շնորհել» («Լատինաց' Ս. Յակոբայ մէջ չպատարագելը», «Սիօն», 1870, էջ 156-157):

Թէ այս սովորութիւնը (Ս. Յակոբի մէջ Լատինաց պատարագելու արտօնութիւնը) երբ սկսած է, ճիշդ ժամանակը չկրցայ գիտնալ:

1897ին, Ս. Յակոբայ Տաճարին մէջ հետազոտական պեղումներ կը կատարուին եւ շէնքերէն բերել, դուռնին ետեւի գիծը եւ Ս. Գլխադիր մատրան առջեւի մասը մարմարով կը սալարկուին («Հայկական Նրուսադէմ» 1931, էջ 14-15):

1898ին Գերմանիոյ Վիլիելմ Բ. Կայսրը Նրուսադէմ այցելութեան ընթացքին, կ'այցելէ նաեւ Ս. Յակոբեանց տաճարը եւ Պատրիարքարան (19 Հոկտ.): («Ժամանակագրութիւն...», Մ.Ն.Ն., Նրուսադէմի «Գրպանի Օրացոյց» յաւելում, 1940, էջ 282-288):

1918ին (16 Յունիս) Մեծն Բրիտանիոյ ժէնեքալ եւ Նրուսադէմը Թուրքերէն գրաւող Ալէքսիմ կ'այցելէ Ս. Յակոբ եւ Պատրիարքարան (Նրուսադէմի «Գրպանի Օրացոյց», 1940, էջ 284):

1938ին Պելմիայի Ալպեր Քագատըրը եւ Քագուսին կ'այցելեն Ս. Յակոբ եւ

Պատրիարքարան (Նրուսադէմի «Գրպանի Օրացոյց», 1940, էջ 288):

1948ին Արար-Հրեայ պատերազմի ընթացքին Ս. Յակոբայ Նկեղեցւոյ մէջ մեծ թիւով հայ գաղթականներ կ'ապաստանին: Այդ աղետալի օրերուն ակամատեաններ կը պատմեն թէ Ս. Յակոբ Պաշտպան կը հանդիսանայ հայոց: Ս. Յակոբ ճերմակ ձիի վրայ՝ եկեղեցւոյ կողմերը եկող ռումբերը կը բռնէր եւ ծաւ կը նետէր: Նրուսադէմի հայ Միաբանութիւնը եւ ժողովուրդը որ իր վրայ կը կրէ «Սրբոց Յակոբեանց» տիրոջը հաւատացած է եւ կը հաւատայ իր պաշտպան Ս. Յակոբներուն զօրութեան:

Այս պատերազմին եւ Ս. Ներկի ժողովրդին տառապանքները ապրած, օրումն Ս. Աթոռիս գահակալ Տ. Կիրեղ Պատրիարք Իսրայելեան, ֆիզիքապէս եւ հոգեպէս կ'ազդուի եւ ծանր հիւանդութեան կ'ենթարկուի: Պէյրութ (Լիբանան) կը վախճարուի դարմանուելու համար, սակայն դժբախտաբար իր առողջութիւնը չգտնէր եւ յաջորդ տարին (1949) կը վախճանի Պէյրութի մէջ: Սովորութիւն էր, մինչեւ 1948ը, վախճանեալ Պատրիարքները եւ եկեղեցականները ի Ս. Փրկիչ վանքը Քաղիլը, սակայն 1948ին պատերազմին պատճառաւ Ս. Փրկչայ վանքը կը դառնայ արգիլեալ գօտի (No Man's Land): Ուրեմն վախճանեալ պատրիարքը կը Քաղուի Ս. Յակոբայ գաւիթը: Տապանաճարի արձանագրութիւնն է. -

«Որ էն

«Տ.Տ. Կիրեղ Բ. Պատրիարք Նրուսադէմի,

1895-1949

«Այս տապան դիր է հանգստեան
«Տեառն Կիրոյի Իսրայելեան.
«Սուրբ Սաղիմայ Պատրիարքին
«Անձնանուէր Հօրն իւր հօտին,
«Որ յետ քաղուի տառապանաց
Զանուն քարի իւր ժառանգեաց,
«Եւ նստեալ զամս չորս յԱթոռ
«Ի վերնականս եմուտ յանդորր,
«Ի 28ն Հոկտ.ի 1949 ամի»:

1958ին կարեւոր նորոգութիւններ
կը կատարուին Սրբոց Յակոբեանց Մայր
Տաճարին մէջ, եւ այդ առթիւ կը կատարուին
նաեւ մասնակի պնդումներ: Մարմարով կը
սալարկուի եկեղեցւոյ յատակը:
Նորոգութիւններ կ'ըլլան նաեւ Ս. Մինաս
մատարան մէջ: Պնդումներու ընթացքին ի
յայտ կու գան հնագիտական արժէք
ներկայացնող շինարարութիւններ, առար-
կաներ, գերեզմաններ եւ արձանագրութիւն-
ներ: Կարգ մը իւղանքի պատկերներ վար
կ'առնուին եւ որոնց խոռոչն ի յայտ կու
գան որմնակարգներ, ինչպէս Տէրունական
պատկերը (Ս. Դիսադրի մօտ) եւ քառասուն
Մանկանց պատկերը (Աւագ դրան մօտ):
Եւ ապա իւղանքի պատկերները եւ
տեղերնին կը դրուին («Սալարկում Ս.
Յակոբայ Տաճարին եւ պատահական
պնդումներ այդ առթիւ», Շնորհք Եպս.
(Գալուստեան), «Սիռն», 1958, էջ 194,
222, 229):

1962ին հիմնապէս կը նորոգուի Ս.
Յակոբի գաւիթը եւ յախնապակիներով կը
գարդարուին Ս. Գեորգայ եւ Ս. Նիկողայոսի
սեղանները, քնիկ Բեօքահեացի Նշան
Պալեան եւ Մկրտիչ Գարագաշեան
արուեստագէտներու կողմէ («Սիռն»,
Օգոստ.-Սեպտ., 1962, էջ 249-250):
Ս. Յակոբայ գաւթի Ս. Գեորգի եւ Ս.
Նիկողայոսի սեղաններու յիշատակարան-
ները (նոյն յիշատակարանը երկու
սեղաններուն վրայ արձանագրուած է).
«Երեւան յայտնաբերուած գարդաբարինքս

ի Ս. Նրուսաղէմ ձեռամբ արդեամբ
արհեստաւորաց Կուսիմացուց (Բեօքահիա)
Մկրտչի Յ. Գարագաշեան եւ Նշանի Ս.
Պալեան եւ եղան ի դուռն Ս. Յակոբեանց
ի յիշատակ համօրէն ննջեցելոց իւրեանց.
յամբ Տեառն (1963) ՌՆԺԲ»:

1963ին վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց
Կաթողիկոս կ'այցելէ Նրուսաղէմ եւ Սր-
Յակոբի մէջ կը կատարէ իր ուխտը (18
Հոկտ.): Նոյն ամսուան ընթացքին
Նրուսաղէմ կ'այցելէ նաեւ Մեծի Տանն
Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Խորեն Ա. եւ կը
կատարուի երկու վեհափառներու
պատմական եւ սիրալիր ողջագործումը
(«Սիմֆ», 1963, Հոկտ.-Նոյեմ.-Դեկտ., էջ
291-308):

1950-1960ական քուականներուն
Ս. Աթոռոյս վաստակաւոր եւ այժմ
հանգուցեալ մայրապետներէն էլիզ
Մայրապետ Մովսէսեան մեծ նուիրումով եւ
ջանասիրութեամբ նորոգութիւններ
կատարած է, եկեղեցական գգնասիրու,
շուրջառներու, շապիկներու եւ վզնոցներու,
եւ քաղմաթիւ այլ ձեռագործ իրերու: Եւ
մասնաւորաբար յատկանշական է Ս.
Յակոբայ Աւագ խորանի երկու խոշոր ձե-
ռագործ վարագոյրներու հիմնական
նորոգութիւնը: Այս աստուածախանոյ գոր-
ծէն զատ, նոյն եկեղեցիէն ներս նաեւ
շարունակած է իր նուիրատուութիւնները,
նորոգել կու տայ Ս. Յակոբ Դիսադրի
սատափեայ դուռը: Ստորեւ նորոգութեան
յիշատակարանը. «Նորոգեցաւ արդեամբ
էլիզ Մայրապետ Մովսէսեանի. ՌՆԺԲ-1967»:
Նաեւ նորոգել կու տայ ձախակողմեան Ա.
Սիւնի Ս. Աստուածածնի պատկերի
սատափեայ շրջանակը. «Ա. Աստուա-
ծածնայ պատկերի սատափեայ շրջանակ
նորոգեցաւ արդեամբ եւ ծախիւ էլիզ
Մայրապետ Մովսէսեանի. ՌՆԺԲ-1970»:
Ան ընկերովի նորոգել տուած է Ս. Պետրոս
եւ Ս. Պօղոս վերնամատարան սատափեայ
դուռը. «Ա. Պետրոս եւ Ս. Պօղոս առաքելոց

վերելից Սատափեայ դուռս: Նորոգեցաւ արդեամբ եւ ծախիւք էլից Մայրապետ Մոմենանի եւ Տիկ. Կիւլիանէ Ալեքսանեանի, ՌՆԺԹ-1970»: Տիկ. Կիւլիանէն նորոգել տուած է Աջակողմեան Ա. Սիւնի Սր. Աստուածածնայ պատկերի սատափեայ շրջանակը.- «Ա. Աստուածածնայ պատկերի սատափեայ շրջանակս նորոգեցաւ արդեամբ եւ ծախիւք Տիկ. Կիւլիանէ Ալեքսանեանի ՌՆԺԹ-1970»:

1975ին տեղի կ'ունենայ Ամենայն Հայոց Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի Նրկրորդ շնորհաբեր հովուապետական այցելութիւնը յԵրուսաղէմ եւ Ս. Յակոբ: Այս առթիւ Կ. Պոլսոյ Պատրիարք՝ Մնորեմ Արքեպս. Գալուստեան եւս կ'այցելէ Երուսաղէմ եւ Ս. Յակոբ («ՍԻՄՆ» 1975, Յունիս-Յուլիս, քացառիկ թիւ):

1982-88 շրջանին Ֆրանսայէն արուեստագետ-նկարիչ Արտաւազգ Շ. Պէրպէրեան Երուսաղէմ գտնուած է հրաւերովը Նդիշէ Պատրիարք Տէրպէրեանի: Նկած էր Երուսաղէմ, ճշմամբուր հայ Պատրիարքներու իր նկարած պատկերները ներկայացնելու եւ տեղաւորելու որոշուած տեղը: Այս առթիւ ան կը նորոգէ կարգ մը իւղաներկ պատկերներ, ինչպէս Ս. Յակոբի Աջակողմեան եւ Զախակողմեան առաջին սիւներու Աստուածամօր պատկերները: Վանական իշխանութիւնը տեղեակ էր Ս. Յակոբի մէջ կարգ մը իւղաներկ պատկերներու ներքեւ գոյութիւն ունեցող որմանկարներու մասին (Ֆրէսկո): Վանական իշխանութիւնը կ'որոշէ Ս. Գլխադիր մատրան քովի «Տէրունական պատկերի» իւրանկարը վերցնել եւ «Փրէսկոն» մշտական քաց ձգել: «Ֆրէսկո»յի ներկերը քաւական մը թափած էին եւ Ա. Շ. Պէրպէրեանի կը յանձնարարուի մասնակի նորոգութիւն մը ընել, առանց նկարին ռճը եւ ձեւը փոխելու եւ կարելի եղածին չափ հարազատ եւ անաղարտ պահելու նկարին հենարանը եւ ինքնատարութիւնը:

Անշուշտ դժուար էր այսպիսի հին գլուխ-գործոց արուեստի մը դաշխը կամ նորոգելը: Պր. Պէրպէրեան կարելիք ըրաւ նկարին հարազատութիւնը եւ հնութիւնը պահելու համար: Դժուար էր ճիշդ ներկեր գտնել նոյն գոյներուն համար: Բնականաբար նորոգութեան ընթացքին, որոշ փոփոխութիւն մը կրեց պատկերը: Պատկերի վարի երկու անկիւններու ծեփէն մասեր վերցուցան եւ անոց տակէն հին ուխտաւորներու կողմէ փորագրուած խաչիկներու մոնշշներ ի յայտ եկան: Այժմ այս որմանկար-«Փրէսկո»ն եւ հին խաչիկներու մոնշշներ քանց են հաւատացեալներու եւ այցելուներու առջեւ:

1986ին Ս. Յակոբայ գաւթի երկաթեայ ճաղերը կը մաքրուին, հին ներկերը հանուելէ ետք նոր ի նորոյ կը ներկուին: Միշին բաժնի երկաթեայ հորիզոնական երկաթին վրայ կայ հետեւեալ յիշատակարանը.- «Լայնատատար գաւթիս երկաթեայ ճաղս եղաւ ներկեցաւ ի պատրիարքութեան Տեառն Նդիշէի Վեհիւն, աշխատութեամբ Պոլսեցի Ուսթա Խաչիկի, Սրկ. Միհրանի եւ Սասունցի Մովսէսի ծառայի Սր. Յակոբ. ՌՆՆԸ (=1986)»:

1987ին Կ. Պոլսոյ Յունաց Տիեզերական Պատրիարք Դիմետրիոս Ա. կ'այցելէ Ս. Յակոբ եւ Պատրիարքարան («Սիւն»), 1987, Մայիս-Յունիս-Յուլիս, էջ 179 «Պաշտականակմէ»):

1989ին Ս. Յակոբի գաւթի առաստաղի, կամարներու եւ փիլոնատան հին ծեփերը վար կ'առնուին եւ կը նորոգուին նոր ծեփերով:

Ռուս Ուղղափառ Նկեղեցւոյ Պատրիարք Ալեքսէյ Բ., 1991 Մարտին Երուսաղէմ կ'այցելէ: Ռուսաց Պատրիարք կ'այցելէ նաեւ Ս. Յակոբ եւ Պատրիարքարան ուր կ'ընդունուի Ամեն. Տ. Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեանի կողմէ: («ՍԻՄՆ», Յուն.-Փետր.-Մարտ, 1991, էջ 80-81):

Աշխարհի տարբեր երկիրներու

ֆաղափապեաներ (45) որոնք, 1992 Ապրիլին Նրուսադեմ կ'այցելեն ժողովի մը առիթով, որոնց մէջէն էր նաեւ Նրեւանի Գաղափապետը՝ Համբարձում Գալստեան, կ'այցելեն նաեւ Ս. Յակոբ եւ Պատրիարքարան, ուր կ'ընդունուին Ամեն. Տ. Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեանի կողմէ («ՍԻՐՆ», Ապրիլ-Մայիս-Յունիս, 1992, էջ 176-177):

1995 Մայիս 10-ին Կ. Պոլսոյ Յունաց Տիեզերական Պատրիարք Բարթողիմէոս Ա. կ'այցելէ Ս. Յակոբ եւ Պատրիարքարան եւ կ'ընդունուի Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարք Հօր կողմէ («ՍԻՐՆ», Ապրիլ-Մայիս-Յունիս, 1995, էջ 195 «Պաշտօնական»):

6 Նոյեմբեր 1995ին նորանկախ Հայաստանի առաջին նախագահ Վսեմ. Լեւոն Տէր Պետրոսեան կ'այցելէ Ս. Յակոբ եւ Պատրիարքարան ուր յատուկ ընդունելութիւն մը կը կատարուի («ՍԻՐՆ», Հոկտ.-Նոյեմ.-Դեկտ., 1995, էջ 517):

1997 Օգոստոս-Սեպտեմբեր ամիսներու ընթացքին կը նորոգուի Ս. Յակոբայ Մայր Տաճարի տանիքը եւ մեծ գմբէթի վարի մասը: Տանիքի սալարկ փայտերու միջեւ հին ծեփերը կը հանուին եւ նոր ծեփով կը նորոգուին (Ֆէօհլէ): Նորոգութեան գործածուած շաղախը հին ձեւով պատրաստուած էր, ոչ «սիմէնթ»ով, որ կը վնասէ շէնքի կառուցուածքին: Նոյն ձեւով կը նորոգուի նաեւ Ս. Ստեփանոս մատրան տանիքը:

Ինչպէս տեսանք, դարերէն եկած մեր փառաւոր եւ հոյակապ այս սրբավայրը գուրգուրանքի առարկայ դարձած, նոխացուած, նորոգուած, վերանորոգուած եւ առօրեայ պաշտամունքներով անոր կամարներուն ներքեւ փառաբանուած է Նրկրի եւ Նրկնիի Արարիչը: Ան գինն է անհուն գոհողութեանց որ պահուած եւ պաշտպանուած է մեր քաջարի նախնիներէն: Հետագայ դարերու եւ սերունդներու համար որպէս զի ան գոյատեւ է իր Սրբազան առաքելութիւնը կատարել, ան պէտք ունի ֆիզիքական եւ կառուցողական էական ու կանխա-ծրագրուած եւ յառաջ տարուած վերանորոգչական հսկայ աշխատանքներու: Հոգեւոր տուն մը կամ այսպիսի շատ կարեւոր ազգային ժառանգութիւն մը, միեւնոյն ժամանակ ըլլալով միջազգային սրբատեղի մը, պէտք ունի եկեղեցաւեր եւ ազգաւեր հոգեւորական եւ աշխարհիկ ծառայողներու եւ սպասարկներու որոնք ըլլան նուիրեալ, բարեսէր եւ հաւատարիմ անձնաւորութիւններ:

Այս գրութեամբ փափաքեալ իմ փոքր նպաստը բերել գալիք մօտ ապագայի Քրիստոսի ծննդեան 2000 եւ Հայաստանի քրիստոնէացեան 1700 զոյգ ամեակներու տօնակատարութեանց առթիւ:

ԲԱՐՍԵՂ ՎՐԻ. ԳԱԼԷՄՏԵՐԵԱՆ